SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS VE KÜLTÜREL İFADE ÇEŞİTLİLİĞİ

Le patrimoine culturel immetariel et la diversite de l'exression culturelle

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ*

ÖZ

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması düşüncesi, folklor kavramı ile ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu düşünce UNESCO'nun *1972 Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'*nin hazırlık çalışmaları sırasında uluslararası bir araca dönüşmüştür. Bolivya, *1973 yılında Yazar Hakları Evrensel Sözleşmesi'*ne "folklorun korunması" ile ilgili bir protokol eklenmesini önermiştir. Bu öneriden sonra "folklor" bir UNESCO terimi niteliği kazanmıştır. *1989 Geleneksel Kültür ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararı, 1994 Yaşayan İnsan Hazineleri Programı, 1997/98 Insanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Başyapıtları İlan Programı* ve nihayet 2003 yılında imzalanan *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi* bu süreçte ve bu koruma düşüncesi içinde hazırlanmıştır. Bu arada İstanbul Bildirgesi'ni de hatırlamak gerekir. 2002 yılında İstanbul'da gerçekleşen Kültür Bakanları Üçüncü Yuvarlak Masa Toplantısı Kültürel Çeşitliliğin Aynasında Somut Olmayan Kültürel Miras başlıklı Kültür Bakanları Üçüncü Yuvarlak Masa Toplantısı, iki sözleşmenin ruhunu ve özünü yansıtmaktadır. Nitekim, bu toplantıdan bir yıl sonra *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*, üç yıl sonra ise *Kültürel İfadelerin Çeşitliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi* UNESCO'da kabul edilmiştir.

Birinci sözleşme somut olmayan kültürel mirasların korunmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını istemektedir. İkinci sözleşme ise insanlığın kültürel ifade çeşitliliğini savunmaktadır. Sözleşmenin tanımladığı kültürel ifade çeşitliliğinin kaynaklarının büyük kısmı, somut olmayan kültürel miras alanındadır. Yani denilebilir ki, somut olmayan kültürel mirasını koruyamayan ülkelerin kültürel ifade çeşitliliğine katkı vermesi beklenemez.

Türkiye, son dönemlerde çeşitli nedenlerle birçok somut olmayan kültürel mirasını örgün ve yaygın eğitim alanına, kent yaşamına ve medyaya taşıyamamıştır. Bunun sonucu olarak birçok referans kaynağı unutulmuş, onların yerini kitle kültürünün ürettiği örnekler almıştır: Nardaniye Hanım'ın yerini Pamuk Prenses, Köroğlu'nun yerini Robin Hood, Kerem ile Aslı'nın yerini Romeo ve Juliet, Boz Atlı Hızır'ın yerini Noel Baba almıştır. Bu durum hem somut olmayan kültürel mirasın yok oluşu hem de kültürel ifade çeşitliğinin kaybolusu olarak görülebilir. Bu örnekler de göstermektedir ki, kültürel ifade çeşitliliğinin korunması, somut olmayan kültürel mirasın yaşatılmasına bağlıdır.

Anahtar Sözcükler

UNESCO, Sözleşme, Somut Olmayan Kültürel Miras, Kültürel İfadelerin Çeşitliliği

RESUME

La pensé de la sauvegarde du patrimoine culture immatériel s'est révélée et s'est développée avec le concept de folklore. Cette idée est devenue un instrument international a l'UNESCO au cours de la préparation du texte de la convention concernant la protection du patrimoine mondial, culturel et naturel en 1972. La Bolivie a proposé un protocole concernant la sauvegarde du folklore dans la convention universelle du droit de auteur en 1973. Après cette proposition, le terme de folklore est devenu un terme de l'UNESCO. La recommandation sur la sauvegarde de la culture traditionnelle et populaire en 1989, Le commencement du programme des trésors humains vivants en 1994, le commencement de la proclamation des chefs-d'œuvre du patrimoine oral et immatériel de l'humanité en 1997/98 et enfin la convention pour la sauvegarde du patrimoine immatériel en 2003 ont été préparés dans cette processus et dans cette esprit de la sauvegarde. Dans cette signification, Il faut se rappeler la déclaration d'İstanbul sur la protection de la culture immatériel, qui a été préparée au cours de la troisième table ronde des ministres de la culture, appelée le patrimoine culturel immatériel, miroir de la diversité culturelle en 2002. Le nom de Cette réunion reflétait l'âme et l'esprit de la convention 2003 et 2005. Après cette initiative, les deux conventions ont été préparées dans les conférences générales de l'UNESCO en trois ans.

La convention pour la sauvegarde du patrimoine culturel immatériel demande que le patrimoine culturel immatériel se transmette de génération en génération. Quant à la convention sur la protection et la promotion de la diversité des expressions culturelles, elle défend la diversité des expressions culturelles de l'humanité. Le plus part des sources de la diversité des expressions culturelles, qui a été définie dans le texte de la convention, est dans le domaine du patrimoine culturel immatériel. A savoir, on peut dire que, si un pays ne sauvegarde pas son patrimoine culturel immatériel, il n'est pas capable d'avoir la diversité des expressions culturelles.

Mots-cles

UNESCO, Convention, Patrimoine culturel immatériel, Diversité de l'expression culturelle

* Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü Öğretim Üyesi, ocaloguz@gazi.edu.tr

Brezilya yerlilerini *soylu vahşi* olarak selamlayan *Romantik Akım* veya James Macpherson (1736-1796) tarafından temeli atılan ve 18. yüzyıla damgasını vuran *Ossiancılık* daha bu çağlarda, kültürlerin kentsel ve teknolojik gelişmeler karşısında yok olduğu ve korunması gerektiği fikrini ortaya atmıştı. J. G. Herder (1744-1803) ile başlayan ve onun takipçilerince sürdürülen *halkın ruhu* görüşü, bu koruma duygusunun sistemli bir bilim dalı haline gelişinin başlangıcına konulması gereken önemli bir öyküdür. Kendisine disiplinin İngilizce adını borçlu olduğumuz W. J. Thoms (1803-1885), *folklor* adını önerdiği makalesinde geleneksel kültürlerin teknolojik ve kentsel dönüşüm süreçlerindeki yok oluşuna dikkat çekmiş, bunların derlenmesi, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasının önemine işaret etmiştir. W.J. Thoms'un 1846 yılında kaleme aldığı bu yazı, *geleneksel kültürlerin ve popüler edebiyatların* korunması fikrinin kurumlaşmasını sağlamış, bu tarihten sonra, bu alanda beliren kültürel verimleri derleme, arşivleme, yeniden üretme ve eğitim süreçlerine ekleme, denilebilir ki *küresel bir tutum*a dönüşmüştür. 19. yüzyıl, bu tutumun şahlanışına tanıklık etmiştir. Ziya Paşa'nın (1825-1880) 1868 yılında Londra'da yayımlanan Hürriyet gazetesinde yazdığı *Şiir ve İnşa* makalesi, bu düşüncenin Türk aydınları arasında da yeşermeye başladığının kanıtıdır. Bu yazısında Ziya Paşa özetle söylenecek olursa *Divan Edebiyatı* olarak adlandırılan edebî verimlerle *Halk Edebiyatı* olarak adlandırılanları karşılaştırır ve hangisinin *millî veya Türk'e ait* olduğunu sorarak, unutulan ve taşraya hapsedilen halk edebiyatının gerçek *Türk Edebiyatı* olduğunu savunur. Her ne kadar Ziya Paşa Türkiye'ye döndükten sonra birkaç yıl içinde bu fikrinden vazgeçmiş olsa da bu bakış açısı, -ara dönemdeki kimi cılız sesler bir yana- daha güçlü bir akım olarak 1908'de gerçekleşen *İkinci Meşrutiyetle* birlikte kitleleri peşinden sürükleyen bir akıma dönüşür. Ziya Gökalp (1876-1924), Fuad Köprülü (1890-1966) ve Rıza Tevfik (1869-1949) tarafından 1913 ve 1914 yıllarında kaleme alınan ve başlığında *folklor* veya ona Türkçe karşılık olarak önerilmiş *halkiyat* terimleri bulunan yazılar (Oğuz 2008a) da *geleneksel kültürlerin ve popüler edebiyatlar*ın millî kimlik açısından önemine ve korunmasına yöneliktir. Türk folklor tarihinde *folklorun ilk üç makalesi* olarak tanınan bu yazıların açtığı çığır, günümüze kadar yapılan folklor çalışmalarının da temelini oluşturmuştur. Bu temel özetle şöyle ifade edilebilir: *Kent ve Medrese merkezli yazılı Osmanlı edebiyatı, binlerce yıllık kültür kaynaklarını küçümsemiş ve bu kaynaklardan yararlanmamıştır. Oysa bu kaynaklar millete kimlik ve tarih veren ve ulus olarak farklılığını vurgulayan asli kaynaklardır. Bu kaynaklar aranmalı, derlenmeli, yeniden işlenmeli ve en önemlisi gelecek kuşaklar bu temel üzerinde yetiştirilmelidir.* Osmanlı Döneminin son on yılında benimsenen ve biçimlenen bu görüş, Cumhuriyet döneminde de aynen sürdürülmüştür. İstanbul Üniversitesi bünyesinde kurulan *Türkiyat Enstitüsü, Türk Ocakları, Halkevleri ve Milli Folklor Enstitüsü* gibi önemli devlet kurumları veya bu kurumların düşüncelerini kitlelere ulaştıran dergi, dernek, vakıf gibi özel kuruluşlar, folklorun derlenmesi, arşivlenmesi, müzelenmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması amacına hizmet etmişlerdir. Bugün üniversitelerimizin halkbilimi ile ilgili birimleri, yok olan kültürün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması hedeflerine uygun *monografi*ler hazırlamaya devam etmektedir. Türkiye'de folklor alanında çıkan dergi ve kitapların satır aralarında bu

hedef rahatlıkla görülebilir. Bir ülkeye, ulusa veya topluma millî kimlik duygusu veren kültürel mirasların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması düşüncesi, küresel bir uygulama olarak bütün eğitim sistemlerinde yerini almaktadır. Yani geleneksel kültürü koruma ve gelecek kuşaklara aktarma çabası, Türkiye ile sınırlı bir hareket değildir. Hatta uluslararası toplum, bu konuda daha organize ve daha güçlü bir eylem ortaya koyma çabasını UNESCO çatısı altında yaklaşık 40 yıldır sürdürmektedir. UNESCO'nun 17. Genel Konferansı sırasında 16 Kasım 1972 tarihinde kabul edilen *Dünya Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*, yapmış olduğu ve korumayı hedeflediği *kültürel miras* tanımı ile *somut olmayan kültürel miras*ın da korunması gerektiği fikrini bir karşı görüş olarak ortaya çıkarmış, bu sayede folklorun korunması kabul gören bir düşünce olarak UNESCO belgelerinde 1973 yılından itibaren tartışılmaya başlanmıştır. *1989 Geleneksel Kültür ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararı* (Oğuz 2008b), 1994 yılında ortaya çıkan *Yaşayan İnsan Hazineleri Programı* (Oğuz 2008c) ve 1997/98 yıllarında başlayan *İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Başyapıtları İlan Programı* ve bu kapsamda 2001, 2003 ve 2005 yıllarında gerçekleşen 90 başyapıt ilanı (Oğuz 2008d) bu sürecin doğal uzantısı olarak görülmelidir.

UNESCO'nun 32. Genel Konferansı'nda 17 Ekim 2003 tarihinde kabul edilen *Somut Olmayan Kültürel Mirasın (SOKÜM) Korunması Sözleşmesi* (Oğuz vd. 2005) ile 33. Genel Konferansı'nda kabul edilen *Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin (KİFAÇ) Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi* (Oğuz vd. 2009), sözü edilen bu kırk yıllık çabanın meyvesidir. Şunu da unutmamak gerekir ki bu kırk yıllık çaba, bir anlamda yaklaşık iki yüzyıldır var olan *folklorun korunmasının ulusal kimliğin ve kültürün korunması* anlamına geldiği düşüncesinin hükümetlerarası bir enstrümana dönüşmesidir. Dünyanın iki yüzyıllık deneyiminin ve entelektüel belleğinin talebi, geçen süreçlerdeki gözlem ve değerlendirmelerin ortaya çıkardığı bir haklılık olarak görülmüş ve bu hüküm sözünü ettiğim bu iki sözleşme ile *resmî belge* niteliği kazanmıştır.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın (SOKÜM) Korunması Sözleşmesi, bir toplumun kendi kültürel kimliğinin bir parçası olarak gördüğü ve kuşaktan kuşağa aktarmak suretiyle günümüze kadar getirdiği somut olmayan kültürel miraslarını korumasına ve gelecek kuşaklara aktarmasına katkı sağlayacak yol, yöntem ve imkânları tanımlamaktadır. Bu sözleşme ile oluşacak *Ulusal Envanterler*, somut olmayan kültürel miras unsurlarının ulusal, *İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi* ve *Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Miras Listesi* ise, hem ulusal hem de uluslararası süreçlerde sözleşmede tanımlanan mirasların nasıl korunması gerektiğini biçimlendirmekle, öteden beri hemen her toplumda dile getirilen *kültürümüz ölüyor* şeklindeki yakınmalara da bir anlamda cevap vermektedir. İki yüzyıllık folklor çalışmalarının ortaya koyduğu bu yargıya duyarsız kalmayarak konuyu entelektüeller arası bir yakınma ve kaygı konusu olmaktan çıkararak hükümetlerarası bir koruma belgesine dönüştüren UNESCO'nun ürettiği metnin amaca ne denli hizmet edebileceği tartışılabilir olsa bile, küresel bir talebi karşılamaya çalıştığı gerçeği gözden kaçırılmamalıdır.

Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin (KİFAÇ) Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi ise, kültürel ifadelerin çeşitliliğinin kültürel endüstri alanında

korunmasını öngörmektedir. Yani, bu sözleşmeyle, sinema, müzik, televizyon, kitap, dergi, elektronik alan gibi kültüre dayalı bir çok endüstri dalındaki tektipleşmeye karşı, uluslararası toplumun harekete geçmesi ve küresel kültürler karşısında ulusal kültürlerin de endüstri alanında varlık göstererek kültürel ifade çeşitliğini sağlama hedeflerine katkı vermesi beklenmektedir. Bu sözleşmede, kültürel ifade çeşitliliği için özgün, bireysel ve çağdaş yaratımların yeri ve önemi vurgulanıyorsa da geleneksel kültürlerin -daha doğru bir ifadeyle *SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesi'*nin tanımladığı alanlarda ortaya çıkan kültürün- bunu sağlamadaki rolü, yeri ve katkısı da kaydedilmektedir. *KİFAÇ'ın Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi* kapsamında UNESCO çatısı altında bugüne kadar üretilmiş belgelerde kültürel ifade çeşitliliği ile somut olmayan kültürel miras arasındaki var olan ilişki hiçbir şekilde reddedilmemiştir. Nitekim, 2002 yılında Türkiye'nin öncülüğünde ve ev sahipliğinde UNESCO Genel Müdürlüğü ile ortaklaşa İstanbul'da düzenlenen *Kültürel Çeşitliliğin Aynasında Somut Olmayan Kültürel Miras* başlıklı Kültür Bakanları Yuvarlak Masa Toplantısı, gerek 2003 ve 2005 Sözleşmelerinin hazırlık çalışmalarını başlatan hükümetlerarası iradenin ortaya çıkması gerekse bu iki terimin birbirini bütünlediğinin bu denli güçlü bir şekilde vurgulanması bakımından sözleşmelerin öz ve amaçlarını belirleyen ilk adım olarak hatırlanmalıdır.

Küreselleşmenin ve kitle kültürünün olumsuz etkileri her iki sözleşme metninde de açık bir şekilde vurgulanmıştır. (Oğuz vd. 2005:163; Oğuz vd. 2009:106-107). Her iki sözleşmede de tek bir merkezden yayılan ve insanlığın zengin yerel ve geleneksel kültürlerini ve bu kültürlere dayalı yeni üretimlerini tehdit eden *kitle kültürü* veya *popüler kültür* ürünlerinin hızla geleneksel kültürlerin yerini aldığı, ilgili toplulukların, grupların veya genel anlamda bütün toplumun içinde bulunduğu olumsuz koşullar veya iletişim çağının yarattığı birtakım algılar nedeniyle yeterli bilincin oluşturulamadığı, böylece insanlığın binlerce yılda ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı kültürlerin yok olma sürecine girdiği, bu kültürlerden esinlenen yeni üretimler yapma imkânının ortadan kalktığı, bunun sonucunda da insanlığın kültürel ifade çeşitliliğini kaybederek tek-tipleşmekte olduğu bu iki sözleşmenin satır aralarından okunabilir. *SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesi,* insanlığın kültürel ifade çeşitliliğinin sürdürülmesinin SOKÜM'ün korunmasına bağlı olduğunu açık bir dille vurgulamaktadır. Sözleşmenin Giriş kısmında *1989 UNESCO Geleneksel Kültür ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararında, 2001 Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesinde ve Kültür Bakanları Üçüncü Yuvarlak Masa Toplantısında kabul olunan 2002 İstanbul Bildirgesinde vurgulandığı gibi, somut olmayan kültürel mirasın kültürel çeşitliliğin potası ve sürdürülebilir kalkınmanın güvencesi* olduğu açık bir dille ifade edilmektedir. (Oğuz vd. 2005:163) Benzer şekilde *KİFAÇ'ın Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'*nde de kültürel ifade çeşitliliğinin sağlanmasına yönelik en önemli unsurlar arasında *SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesi'*nin tanımladığı kültür ürünleri gösterilmektedir. *KİFAÇ'ın Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'*nin Giriş kısmında iki ayrı paragrafta *Somut olmayan ve maddi zenginlik kaynağı olarak geleneksel bilgi*nin…veya *Geleneksel olanlar da dahil olmak üzere kültürel ifadelerin çeşitliliğinin bireylerin ve halkların kendi düşünce ve değerlerini ifade etmelerine ve başkalarıyla paylaşmalarına imkân sağ-*

layan önemli bir etken olduğu (Oğuz vd. 2009:106) vurgulanmaktadır.

Bu cümleler kültürel ifade çeşitliliğini korumak ve buna katkı sağlamak isteyen sanatçıların esin kaynaklarını da işaret etmektedir. Tam bu noktada tek merkezden yayılan kitle kültürlerinin etkisi altında kalan Türk toplumu gibi toplumların -her iki sözleşmenin de yorumlanabilecek başka amaç veya sonuçları bir yana bırakılarak bakıldığında- içine düştüğü insanlığın kültürel ifade çeşitliliğine katkı yoksunluğu, üzerinde durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç hem somut olmayan kültürel mirasları yok eden hem de insanlığın kültürel ifade çeşitliğine katkı vermeyen iki yönlü bir olumsuzluk süreci olarak okunabilir. Bu konudaki en çarpıcı örnekler, ilgili topluluk veya grubun arasında bulunması ve kuşaktan kuşağa aktarılarak yaşatılması gereken somut olmayan kültürel miras unsurlarının kültürel ifade çeşitliliğini oluşturabilecek veya destekleyebilecek sinema, müzik veya televizyon gibi en yaygın kültür endüstrisi alanlarında var olamaması ve binlerce yılda oluşan ortak belleğin referans kaynakları olarak kullanılamaması ile ortaya çıkmaktadır.

Grimm Kardeşlerin derlediği ve yaklaşık iki yüzyıldır uluslararası toplumun benimseyip kültür endüstrisi alanında birçok kez yeniden ürettiği *Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler Masalı*, insanlığın ortak belleğine yerleşmiştir. Çağdaş Türk toplumunda da bu masalı tanımayan ve bir şekilde onunla karşılaşmayan hemen hemen yoktur. Bu nedenle de bu masal önemli bir *gönderme(referans)* kaynağı olarak gündelik hayatta ve sanatsal yaratmalarda yerini almıştır. Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi bölümünde okuyan öğrencilerle yıllardır yürütmekte olduğumuz *Medya ve Halkbilimi* dersinin araştırma sonuçlarına göre Türk sinema ve dizi alanında, Pamuk Prenses veya Yedi Cüceler masalına metne bağlı olarak sayısız göndermeler yapıldığını gördük. Bu göndermelerin sağladığı açık ve kesin bir sonuç olarak *Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler Masalı* yediden yetmişe Türk toplumu tarafından bilinmektedir. Oysa, Türk halkı arasında bu masalın yüzyıllar boyunca anlatılan ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir başka biçimi veya bir anlamda yerli versiyonu olan *Nardaniye Hanım ve Kırk Haramiler* (Boratav 1992: 96-101) veya *Dürdane Hanım* (Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Web Sayfası) masalları ise, örgün eğitim süreçlerinden geçenler ve kültür endüstrisi kullananlar arasında tamamen unutulmuştur. Bu masal hem somut olmayan kültürel miras olarak kuşaktan kuşağa aktarılamaz hem de kültürel ifade çeşitliliğine katkı sağlayacak şekilde kültür endüstrisine esin kaynağı oluşturamaz hale gelmiştir. Bu nedenle de kültürel gönderme yapılma şansı da ortadan kalkmıştır. Yani sokakta artık hiçbir kız çocuğuna *sen Nardaniye Hanım gibi güzelsin* demek mümkün değildir. Hem somut olmayan kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarılamaması hem de kültür endüstrisinin bu alanı kullanmaması bu sonucu doğurmuştur.

Türk halk kültürünün yaratılıp yaşatıldığı ve gelecek kuşaklara aktarıldığı önemli kültür alanlarından birini de *Âşıklar* oluşturmaktadır. Günümüzde Âşık edebiyatı deyip geçtiğimiz bu alanda oluşan ve halka mal olan kültür, bugün insanlığın sözleşmeyle oluşturmaya veya korumaya çalıştığı kültürel ifade çeşitliliğini ve zenginliğini binlerce yıllık bir süreçte oluşturmuştur. Âşıkların anlattığı *Dede Korkut, Kerem ile Aslı, Emrah ile Selvi Han, Ferhat ile Şirin, Âşık Garip ile Şahsenem, Arzu ile Kamber ve Köroğlu* gibi hikâyeler, toplumda aşk, kahramanlık, ayrılık gibi birçok alanda

referans kaynağı oluşturuyordu. Bugün kitle kültürü, bütün bu referans kaynaklarını ötelemiş, ölümüne sevmenin sembolü olarak *Romeo ve Juliet*, zenginden alıp fakire vermenin sembolü olarak *Robin Hood* gelip yerleşmiştir. Artık, kanatları olan ve *uçan at* denildiğinde zihinlerde *Pegasus* canlanmaktadır. Oysa, Türk anlatı geleneği içinde aşkı uğruna yanıp kül olan Kerem, dağları delen Ferhat veya sevgilisinin ölüm haberini alınca kendi canına kıyan Kamber gibi kahramanlar vardı ve onların hikâyeleri de en az Romeo'nunki kadar trajikti. Onların sevgilileri Aslı, Şirin veya Arzu'yu da Juliet'inkinden daha iyi bir akıbet beklemiyordu. Ama artık günümüz Türk film ve dizilerinde *ölümüne sevmek* sadece Romeo ve Juliet ile anlatılmaktadır. Diğer yandan *Zenginden alıp fakire vermek* halk anlatı kültüründe Çamlıbel'i kendine mesken tutan Köroğlu'na ait bir özellikti ve onun *iki yanında iki kanadı olan Kırat'ı* bu maceranın önemli bir motifi idi.

Türk halk kültüründe *nevruz* ve *hıdrellez*, *Boz Atlı Hızır*'ın geldiği, yeryüzüne bolluk, bereket, mutluluk, sağlık, sıcak, aydınlık yani kısaca yaz getirdiği yeni yılın ilk gününün adıdır. Hayvancı ve kırsal gruplarda nevruz, tarımcı ve kentli gruplarda hıdrellez olarak yaygınlaşan yeni yıl kutlamaları, 1926 yılından sonra yerini kentli toplumda miladi takvime bırakmış, bu süreçte de Noel Baba ve etrafında oluşan kültür benimsenmiştir. Noel Baba, kendisinden önce benzer bir role sahip olan Boz Atlı Hızır'ı tamamen unutturmuş, kentli toplum için Hızır, marjinal bir İslami figüre dönüşmüştür. Bugün yeni yıl kutlamalarının ve kültür endüstrisinin hiçbir yerinde Hızır yoktur. Artık, Hızır ile yeni yıl arasında bir ilişki kurmak söz konusu değildir. Hızır'la birlikte korunması gereken somut olmayan kültürel mirasın unutulması ve bunun yerini Noel Baba'nın alması, kaçınılmaz bir sonuç olarak kültürel ifade çeşitliliğine de hizmet etmemektedir.

Hazreti Ali Cenkleri, geleneksel Türk toplumunun en önemli hikâye ortamlarından birini oluşturmaktaydı. Hz. Ali, Allah'ın aslanı ve Türk anlatı kültürünün epik kahramanı olarak elinde Zülfikâr'ı ile zaferden zafere koşuyordu. Onu bu zaferlere eriştiren atının adı ise Düldül idi. Kitle kültürü son zamanlarda bir çizgi film yarattı. Bu çizgi filmin kahramanı olan Ret Kid'in atı da Düldül'dü. Bugün, sözlü kültür kaynaklarından beslenmeyen, örgün eğitim kurumlarının ve kitle kültürünün kaynaklarını tüketen kuşaklar için Hz. Ali'nin atı olan Düldül, tarihin derinliklerinde kalmış ve unutulmuştur. Bugün genç kuşaklar arasında Düldül'ün Hz. Ali'nin atı olduğunu bilen hemen hemen yoktur. Son yollarda çekilen film ve diziler de bunu doğrulamakta, üniversiteli gençler arasında yaptığımız konuyla ilgili anket çalışmaları da bunu göstermektedir.

Yaptığımız çalışmalarda ulaştığımız sonuçlar olarak genç kuşaklar, kendi mitolojilerinden, tarihlerinden, hikâyelerinden, masallarından veya efsanelerinden kaynaklanan kahramanları referans kaynağı olarak kullanamamaktadırlar. Yani *Nardaniye Hanım gibi güzel olmak*, *Kerem gibi sevmek*, *Ferhat gibi dağları delmek*, *Köroğlu gibi zenginden alıp fakire vermek* veya *Hızır gibi yetişmek* artık yaygın ve ortak bir kültür alanı oluşturmamaktadır. Buralardan esinlenen kültürel üretimler karşımıza çıkmamaktadır. 2008 yılında *Medya ve Halkbilimi* dersini alan öğrencilerle 1950'li yıllardan günümüze kadar çekilmiş 40 civarında sinema filmi üzerine çocuk oyunları açısından yapmış olduğumuz araştırmada gördük ki, eski filmlerde geleneksel Türk çocuk oyunlarına

zengin örnekleriyle daha fazla yer verilirken bu oran günümüze doğru geldikçe düşmektedir. Bunun açıklanabilir sebebi, eski sinemacıların geleneksel kültürün kuşaktan kuşağa aktarıldığı zaman dilemlerinde çocukluklarını geçirmelerine karşılık, yeni kuşakların böyle bir imkândan mahrum oldukları ve geleneksel çocuk oyunlarını tanımadıklarıdır. Çünkü, kentsel alanda ve örgün eğitim kurumlarında geleneksel kültürün geçiş imkânları sınırlandırılmış, modernleşme, çağdaşlaşma batılılaşma gibi hedefler öne çıkarılarak kent ve eğitim alanı kitle kültürüne terk edilmiştir.

Türk eğitim sisteminin ve kültür endüstrisinin, gerek somut olmayan kültürel mirasın yaşatılması gerekse kültürel ifade çeşitliliğinin toplumda benimsenmesi için yukarıda verdiğimiz birkaç örneğin dışında büyük bir zenginliğin bulunduğunu fark etmesi ve 2003 ile 2005 sözleşmelerinin kaygı duyduğu alanlarla ilgili olarak gerek eğitim mevzuatını gerekse kültür endüstrisi alanını yeniden gözden geçirmesi gerektiği bu örneklerden hareketle söylenebilir.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması ve *Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi* sözleşmeleri, *küresel* karşısında savunmasız kalmış *yerel*in ve *ulusal*ın kendi bağlamlarında korunması ve kültürel ifade çeşitliliği için önemli bir kaynak olarak kullanılmasını hedeflemektedir. Bunu yapmak için de toplumsal bilinç, eğitim ve katılımı öngörmektedir. Genç kuşakların kültür konusunda daha duyarlı ve korumacı refleksler oluşturması ve bu kapsamda oluşacak farkındalıkların kültür endüstrisine aktarılarak çeşitliliğinin korunmasına katkı sağlanacağı her iki sözleşmede de vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak, UNESCO'nun bu iki sözleşmesi, insanlığın binlerce yılda yarattığı ve bir şekilde günümüze getirdiği somut olmayan kültürel mirasların kaybolma tehlikesi altında olduğunu, bu kayboluşun ise kültürel ifade çeşitliliğini ortadan kaldırmakta olduğunu savunmakta ve bunu önlemeye çalışan hükümetlerarası birer uzlaşı belgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki Sözleşmenin de kısa sürede yürürlüğe girdiği ve taraf devlet sayılarının yüzü aştığı dikkate alınırsa, kültür tartışmalarında önemli birer uluslararası enstrüman olma potansiyeline sahip oldukları görülebilir. Bundan sonraki süreçte devletlerin ve aydınların gerek yönetimsel gerekse bilimsel nedenlerle bu belgelere daha fazla eğilecekleri beklenmelidir.

KAYNAKLAR

Chefs-d'œuvre du patrimoine oral et immatériel de l'humanite, Proclamations 2001, Paris: UNESCO Yayını, 2001.

Chefs-d'œuvre du patrimoine oral et immatériel de l'humanite, Proclamations 2003, Paris: UNESCO Yayını, 2003.

Chefs-d'œuvre du patrimoine oral et immatériel de l'humanite, Proclamations 2005, Paris: UNESCO Yayını, 2006.

"Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi", (Çev. M. Öcal Oğuz, Yeliz Özay ve Ebru Demircan), *Millî Folklor* 81 (Bahar 2009) 106-115)

Oğuz, M. Öcal "Araştırmaların Tarihi", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayını, 2008a.

Oğuz, M. Öcal. "UNESCO ve Geleneğin Ustaları" *Millî Folklor* 77 (Bahar 2008c): 5-9.

Oğuz, M. Öcal, "UNESCO ve İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Mirası Başyapıtları", *Millî Folklor* 78 (Yaz 2008d):5-11.

Oğuz, M. Öcal. "SOKÜM'ün Korunmasına Giden Yolda 1989 Tavsiye Kararı", *Millî Folklor* 80 (Kış 2008b): 26-32.

Proclamation des chefs-d'œuvre du patrimoine oral et immatériel de l'humanité, Guide pourla preséntation des dossiers de candidature, Paris: UNESCO Yayını, 2001.

"Somut Olmayan Kültürel Mirasın Koruması Sözleşmesi". (Çev. M. Öcal Oğuz, Yeliz Özay ve Pulat Tacar) *Millî Folklor* 65 (Bahar 2005): 163-171.